

BOLALARNI TABIAT BILAN TANISHTIRISHNING TA'LIMIY VA TARBIYAVIY AHAMIYATI

Abduqodirova Damira G'ofurjon qizi
O'zbekiston Finlandiya pedagogik instituti
maktabgacha ta'lim fakulteti, 212 guruh talabasi

Rustamova Fotima
Ilmiy rahbar

Annotatsiya. Ushbu maqolada bolalarni tabiat bilan tanishtirishning ta'limiy va tarbiyaviy ahamiyati, o'zni, bolalarni tabiat bilan tanishtirish ta'limotining Markaziy Osiyo mintaqasida vujudga kelishi va ushbu ta'limotning pedagogik asoschilarining ilmiy yondashuvlari, maktabgacha ta'lim muassasasida ta'limni bolalarni tabiat bilan tanishtirishning tashkil etish shakl va interfaol usullari, ularning ahamiyati va muhim jihatlari ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlari. Tabiat, Avesto, an'anaviy mashg'ulot, ekskursiya, sayr, ko'rgazmali uslub, amaliy uslub, og'zaki uslub.

Аннотация. В данной статье рассматривается воспитательное и воспитательное значение приобщения детей к природе, его место, возникновение учения о приобщении детей к природе в Центральный Азия регионе и научные подходы педагогических основоположников этого учения, приобщение детей к рассмотрены сущность в дошкольном образовании организационных форм и интерактивных методов внедрения, их значение и важные аспекты.

Ключевые слова. Природа, Авеста, традиционное обучение, экскурсия, прогулка, демонстративный стиль, практический стиль, устный стиль.

Annotation. This article discusses the educational and educational value of introducing children to nature, its place, the emergence of the doctrine of introducing children to nature in the Central Asian region and the scientific approaches of the pedagogical founders of this doctrine, introducing children to the essence of preschool education of organizational forms and interactive methods of implementation, their meaning and important aspects.

Keywords. Nature, Avesta, traditional teaching, excursion, walk, demonstrative style, practical style, oral style. war of attrition, unconventional tactics, ambush, counterattack, mine detonation, mobile reserves, offensive operations, counter-terrorism methods.

Tabiatdagi barcha mavjudotlardan eng qudratlisi insondir. Inson doimiy ravishda fikrlaydi, izlanadi, mehnat qiladi, turli kashfiyotlar ixtiro qiladi. Tabiat insonni ma'naviy boyitishning bitmastuganmas manbaidir. Tabiat bilan inson o'rtasidagi uyg'unlikni ularning o'zaro uzviy bog'liqligini ta'minlashda tabiat bilan tashnitirish yo'nalishidagi ta'lim-tarbiyaning roli nihoyatda kattadir.

Ta'lim tizimining barcha bosqichlarida amalga oshiriladigan uzluksiz ekologik tabiat ta'lim va tarbiyasi insonning tabiatiga, qolaversa, o'ziga nisbatan yangi munosabatlarning shakllanishiga katta yordam beradi. Bu o'z navbatida barkamol yosh avlodning yetuk va mukammal shakllanishida poydevor bo'lib xizmat qilishi mumkin. Bolalarni yoshlik paytidan uning tarbiyasida tabiatga nisbatan muhabbat uyg'otish ona Vatanga, uning tabiat yodgorliklari, tabiiy ne'matlarga, tarixiy obidalari, xalqimizning an'analariga hurmat ruhida tarbiyalashga, yuksak ma'naviyatli komil inson bo'lib shakllanishiga olib keladi.

O'rta Osiyo xalqlari, jumladan o'zbek xalqi qadimdan ekologik madaniyat merosiga ega. Eng mo'tabar, qadimgi qo'lyozmamiz «Avesto»da tabiat, jamiyat va inson o'rtasidagi munosabatlarini ma'naviy, ruhiy va axloqiy mezonlar orqali uyg'unlashtiruvchi, kishini qurshab olgan olamni o'rganishga chorlaguvchi falsafadir. «Avesto»da uy-joy, atrof-muhit, tabiatni muhofaza qilish, uni asrash to'g'risida tavsiyalar berilgan. «Avesto»da yer, suv, xona, inson tana a'zolari, kiyim-kechaklarni toza tutish haqida yozilgan. O'rta asrlarda O'rta Osiyoda yashab ijod etgan olimlardan Muhammad Muso al-Xorazmiy, Abu Nasr Forobiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Al-Farg'oniiy va boshqalar tabiatshunoslik fanining rivojlanishiga katta hissa qo'shganlar. Ular hali ekologiya fani dunyoga kelmagan davrda tabiat va undagi muvozanat, o'simlik va hayvonot dunyosi, tabiatni e'zozlash, tabiatni sevizshni yoshlikdan tarbiyaga kiritib boshri haqida qimmatli fikrlar aytganlar¹.

Keyinchalik Chexiyalik mashhur pedagog Ya.A.Komenskiy bashariyat tarixidan demokratik pedagogikaning asoschisi sifatida o'rin olgan. U o'zining ongli hayotini va amaliy pedagogik faoliyatini, yaratgan ilmiy asarlarini bolalarni o'qitish va tarbiyalashdek olijanob ishga bag'ishlagan. Uning fikricha, inson tabiatning eng go'zal mavjudotidir. Bola tabiatga ergashib, hamma narsani bilib olishi mumkin. Ya.A. Komenskiyning fikricha olti yashar bola: - suv, yer, havo, olov, yomg'ir, qor, muz, tosh, temir, daraxt, o't, qush, baliq kabilarni; – yorug'lik va qorong'ulikning farqini, osmon, quyosh, oy, yulduzlar haqidagi bilimlarni, ularning har kuni chiqishi va botishi haqidagi tasavvurlarni; – o'zi yashayotgan joyning xususiyatiga muvofiq tog', vodi, dala, daryo, qishloq, shahar nima ekanligini Maktabgacha ta'lim muassasasining dastlabki davridayoq bilib olishi kerak. Ya.A.Komenskiy hamma narsani tabiatga bog'lab tushuntirgan.

Shvesariyalik I.G.Pestalossi o'z zamonasining mashhur pedagogi bo'lgan. Uning fikrlari haligacha pedagogika sohasida qo'llanib kelinadi. U «Gertruda o'z bolalarini qanday qilib o'qitadi», «Kuzatish alifbosi», «Son to'g'risida ko'rsatmali ta'lim», «Oqqush qo'shig'i» kabi asarlarni yaratdi. I.G.Pestalossining fikricha, bolaga berilayotgan tarbiya tabiat bilan uyg'un bo'lishi kerak. U Ya.A.Komenskiy, Jan Jak Russolarning ushbu g'oyasiga amal qildi: «Insoniy kuchlarning o'sishi uchun tabiat qilayotgan harakatga yordam berilmasa, bu harakatlar odamlarni hayvoniy-hissiy xususiyatlardan sokinlik bilan qutqaradi. To'g'ri tarbiya esa

¹ Sh.A.Sodiqova, M.A.Rasulxo'jaeva. Bolalarni tabiat bilan tanishtirish metodikasi

ularni, ya'ni barcha insoniy kuchlarni o'stirishga yordam beradi». I.G.Pestalossi bolalarning aqliy kamolotini o'stiruvchi quyidagi didaktik qoidalarni olg'a suradi: 1. Ta'limning tabiat bilan uyg'unligi. 2. Oddiydan murakkabga yo'naltirish. 3. Bolaning kuch va qobiliyatiga moslashtirish. 4. Ko'rgazmalilik.

Bolalarni tabiat bilan tanishtirish ularning aqliy jihatdan o'sishiga katta ta'sir o'tkazadi. Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarni tabiat bilan tanishtirishda ta'lim-tarbiya jarayonida ularning ongida atrofni o'rab olgan dunyo haqida hissiy tajribaga asoslangan aniq bilimlar hosil qilish muhimdir. Haqiqatni to'g'ri aks ettiruvchi bilimlar berilmasi, bolalarda tabiat haqida noto'g'ri tushunchalar hosil bo'ladi. Noto'g'ri tushunchalarni tuzatish yangi tushunchalar hosil qilishga nisbatan ancha qiyinroqdir. Shuning uchun bolalarda maktabgacha ta'lim yoshidanoq, his etilish, qabul qilib olish va zehniy rivojlanish tajribalariga asoslangan holda tabiat haqida ilmiy dunyoqarashlarning shakllanishi juda muhimdir.

Uyda, sayrda, ko'chada, o'yinlarda va mehnatda, tabiatdagi narsa va hodisalarni bolalarga ta'sir etishi natijasida ularda seza bilish tajribalari to'planib boradi. Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalar bog'chaga ketayotganlarida ko'chadagi ob-havo sharoiti (sovuq, issiq, iliq va namlik)ni seza oladilar. Qo'llarini yuvganlarida, cho'milish vaqtida, o'yinlarda suvning xususiyatlarini (sovuqligi, iliqdigi, sachrashi, toshlarning suvda cho'kishi yoki yog'ochning suzib yurishi)ni payqay oladilar.

Bola tabiat bilan yaqin munosabatda bo'lishi natijasida, undagi narsa va hodisalarni yaqqol ko'rib, idrok qilish imkoniyatiga ega bo'ladi. Lekin ko'pincha bola narsalarni payqamay qolishi yoki muhim bo'lmagan tomonlarga diqqat qilib, idrok qilgan narsalarini noto'g'ri tasvirlashi mumkin. 3-4 yoshdagi bola uchayotgan qushlarni hamma vaqt ham sezmasligi mumkin. Hayvonlarni uchratganda u birinchi navbatda uning kattaligiga e'tibor beradi, akvariumda suzib yurgan baliqni ko'rsatib uni «yuryapti» yoki «qanotlarini silkityapti», - deb aytadi. Bundan ma'lum bo'ladiki, bolani tabiat bilan tanishtirishda unga hodisa yoki narsani ko'rsatishning o'zigina kifoya qilmaydi. O'rgatish jarayonida maqsadga muvofiq rahbarlik qilinishi zarur. Bu esa tarbiyachining bolaning idrokini yo'lga soladigan, diqqatini ko'rish va eshitishi muhim bo'lgan narsa va hodisalarga to'g'ri yo'naltiruvchi so'zlarida ifodalanadi. Maktabgacha tarbiya yoshida tabiatni o'rganish ko'proq ona tilini bilish bilan yaqindan bog'liqdir. Bu yoshda sezib idrok qilishdan ko'ra so'z bilan aytib idrok qilish mustahkam o'zlashtiriladi. Sezib idrok qilishda tabiat haqidagi hamma bilimlarni boshlang'ich manbai ekanligini doimo nazarda tutish kerak, aniqroq qilib aytganda, bolalar ongida haqiqatni aks ettirish faqat idrok qilish bilan bog'langan so'zlar yordamida hosil qilinishi mumkin.

Tabiat bilan tanishtirish metodikasi fani falsafa, biologiya, pedagogika, psixologiya, fiziologiya va barcha metodikalar bilan bog'liq holda bir-birini to'ldirib, mustahkamlaydi. Bolalarning jonsiz tabiat hodisalari, o'simliklar va hayvonlar, inson mehnati haqidagi tushuncha va tasavvurlarini kengaytirish haqida boyitish, shuningdek, o'simliklar o'stirish, hayvonlarni parvarish qilishda bolalarda

oddiy ko'nikmalar hosil qilish ta'lim berishning asosiy vazifalaridan hisoblanadi. Bunda bolalarda kuzatuvchanlik, bilimga qiziqish, tafakkur va mantiqiy nutq rivojlanadi, so'z boyligi ortadi, yangi tushunchalar hosil bo'ladi. Bolalarda mehnatni sevish, o'zgaralar mehnatini qadrlash, o'simlik va hayvonlarni asrash, ularni parvarish qilish, o'z Vatani, tabiatni sevish, tabiat go'zalliklarini ko'ra olish kabi xislatlarni o'stirish orqali tarbiyaviy vazifalar hal qilinadi. Maktabgacha ta'lim muassasalarida tabiat bilan yaqindan tanishtirmasdan turib, bolalarni jismonan rivojlantirish, nutq va tafakkurlarini boyitish vazifalarini amalga oshirish mumkin emas.

Bugungi kunda dunyo pedagoglarning oldidagi eng dolzarb masala bu kelajak avlodni barkamol kishilar qilib tarbiyalashdir. Bu borada bolalarni tabiat bilan tanishtirish muhim ahamiyat kasb etadi. Shunga ko'ra, maktabgacha ta'lim muassasalarida ishlayotgan barcha tarbiyachilar oldida bolalarda tabiat go'zalliklarini ko'ra bilish, uni sevish, tabiatda yuz berayotgan voqea, hodisalar haqida to'g'ri tushunchalar hosil qilish, hodisalarga reaksiya bildira olish, ularga ekologik ta'lim-tarbiya berishdek muhim vazifa turadi.

Tarbiyachi eng avvalo o'zi tabiatni sevuvchi, tabiat hodisalarining mazmun mohiyati tushunuvchi, jonli va jonsiz tabiat haqida aniq bilimlarga ega bo'lmog'i lozim. Tarbiyachi bolalarni tabiat bilan tanishtirish uchun ma'lum bir dasturlar asosida tizimli ravishda berilgan tabiatga oid bilimlar bilan tanishib chiqqan va har bir yosh guruh uchun berilishi lozim bo'lgan bilim, ko'nikma, malakalar haqida to'liq ma'lumotga ega bo'lishi zarur. Tarbiyachi har bir faslda olib boradigan tabiat haqidagi bilimlarini to'g'ri rejalashtirishi, yer maydonchasidagi o'simliklar, tirik burchakdagi xona o'simliklari, akvariumda, terrariumda yashovchilarni parvarish qilish ko'nikmalarini, qafasdagi qushlar va mayda sutemizuvchilar bilan tanishtirishni to'g'ri yo'lga qo'yishi zarur. Tarbiyachi bolalarni yuqoridagilar bilan tanishtirar ekan, ularning dunyoqarashini shakllantirib, jonli va jonsiz tabiatning xususiyatlarini o'rganib, ular haqida dastlabki tushunchalar beradi.

Bolani tabiat bilan tanishtirish uning axloqiy tarbiyasida yosh avlodni Vatanga, insonlarga muhabbat, ularning mehnatiga hurmat tuyg'ulari, intizomlilik, xulq-atvor madaniyati, tengdoshlar orasidagi do'stlik, tinchlik, inson xarakterining irodaviy xislatlari hamda shaxsning ijobiy, axloqiy sifatleri, poklik, to'g'rilik, kamtarlik, xullas barcha olijanob xislatlarni mujassamlashtiradi. Yosh avlodda bu xislatlarni kamol toptirish uchun tabiat vositasidan keng foydalanish zarur. Bu murakkab jarayon bo'lib, uzoq vaqt, kerak bo'lsa yillar davomida qilinadigan mehnatning mahsuli hisoblanadi. Tabiat vositasida axloqiy tarbiya berish uchun bog'cha hovlilariga ekilgan gullarni parvarish qilish jarayonida har bir gulni, niholni asrash, uni parvarish qilish, gullarning tagini yumshatish, sug'orish, begona o'tlardan tozalash, shakl berish, o'g'it yoki go'ng solish kabi ishlarni bajarish jarayonlarini amalga oshirish mumkin. Bu yerda tarbiyachining ahamiyati katta. Masalan, tarbiyachi bolalarga gullarni parvarish qilayotganda ularning ham jonli organizm ekanligini, biz qanday nafas olsak, ular ham nafas olishini, biz qanday ovqatlansak, ular ham bizdek «ovqatni yaxshi ko'rishini», o'simlikning ovqati

go'ng, o'g'it ekanligini, biz yuvinish, taranishni qanday yaxshi ko'rsak, gullar ham «yuvinishni», «taranishni» yaxshi ko'rishini va buning uchun gullarni tagini vaqti-vaqti bilan yumshatib, suv berib turish kerakligini, barglariga chang yuqtirmasdan yuvib, artib turish kerakligini o'rgatishi zarur. Shuningdek, tarbiyachi bolalarga odamlar yorug'likni, quyoshni qanday yaxshi ko'rsa, gullar ham yorug'likni, quyoshni shunchalik yaxshi ko'rishini, shuning uchun ham ularni soya yoki qorong'i yerda saqlash mumkin emasligini ularga uqtirishi zarur.

Maktabgacha ta'lim muassasasida ta'limni tashkil etish shakllari² quyidagilar:

1. An'anaviy mashg'ulotlar

a) Yangi bilim malaka va ko'nikma berish.

b) Zamonaviy, mujassam mashg'ulotlar (savol-javob, hikoya, ertak, topishmoq, tasviriy faoliyat turlari).

Tabiat bilan tanishtirish shakllari:

Mashg'ulot: 1. Mashg'ulot nomi. 2. Mashg'ulot maqsadi. 3. Mashg'ulotni loyihalashtirish. 4. Mashg'ulotni borishi. 5. Mashg'ulotni yakuni

2. Ekskursiya: a) Tabiatni kuzatish. b) Xo'jalik va sanoat bilan tanishtirish.

v) Hayvonot bog'lariga olib borish. g) Muzeylar va ijtimoiy joylarga ekskursiyaga olib borish.

Ekskursiya tashkil etish shakllari: 1. Ekskursiya nomi. 2. Ekskursiya maqsadi. 3. Ekskursiya rejasini tuzish. 4. Ekskursiya yakuni.

3. Sayr: a) Ertalabki va kechgi sayr. b) MTM hududtdagi sayr.

Sayr tashkil etish shakllari: 1. Ertalabki sayr. 2. Kechki sayr 3. Yer maydonidagi mehnat. 4. Yer maydonida mehnat. 5. Tabiat burchagidagi mehnat

6. O'z-o'ziga xizmat mehnat. 7. Jismoniy mehnat.

Tabiat bilan tanishtirish **uslublari** odatda uchta asosiy guruhga bo'linadi:

Ko'rgazmali uslub – kuzatish, rasmlarni ko'rish, diafilm, kinofilm, ekskursiyalar;

Amaliy uslub – o'yin metodi, mehnat, oddiy tajribalar;

Og'zaki uslub – tarbiyachining hikoyasi, badiiy asarlarni o'qish, suhbat. Metndlarni tanlashda tarbiyachi bolalarning yosh xususiyatlari, psixologiyasi, bilimlari, dastur talablari, o'z o'lkasi iqlimining tabiati, pedagogik tamoyillarga moslashadi. Yuqoridagi uslublar bir-biri bilan uzviy bog'liq va bir-birini to'ldiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Sh.A.Sodiqova, M.A.Rasulxo'jaeva. Bolalarni tabiat bilan tanishtirish metodikasi: "O'zbekiston" nashriyoti, 2012.
2. Masaru Ibuka. Uchdan keyin kech. 1,2-kitob: Hilo nashriyoti, 2023.

² Sh.A.Sodiqova, M.A.Rasulxo'jaeva. Bolalarni tabiat bilan tanishtirish metodikasi